

הולך רכיל - יוצא דופן - יושב ראש: המישור התחבירי והמישור הסמנטי של צירופי בינוני

עליזה רישיביץ

תקציר

מאמר זה דן בצירופים שבינוני בראשם מסוג 'הולך רכיל', 'יוצא דופן', 'יושב ראש'. במאמר מובאים קטעים מדיוני האקדמיה ללשון העברית בשני צירופים - 'יושב ראש' ו'יוצא דופן'. דיוני האקדמיה וגישות של חוקרים ואנשי לשון אחרים משקפים חילוקי דעות באשר לתפיסת צירופים כגון אלה כשמניים או כפועליים, ובעקבות זאת עולה השאלה - כיצד ליצור את צורת היידוע ואת צורת הרבים שלהם. בשני הצירופים - 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' - האקדמיה ללשון העברית ממליצה לנקוט שתי דרכים: צירוף של בינוני (פועלי) ומשלימו ('היושב ראש', 'היוצא דופן') וגם צירוף סמיכות ('יושב הראש'; 'יוצא הדופן'). לעומת זאת, בצירוף 'עורך דין' היא ממליצה לנהוג דרך של סמיכות ('עורך הדין'), וזאת בניגוד להצעות קודמות, שבהן המליצו גם על נקיטת בינוני במעמד פועלי ומשלימו ('העורך דין'). האקדמיה ללשון העברית נמנעה מלקבוע כלל אחד הנוגע לכל צירופי הבינוני, אלא התמקדה בשלושת הצירופים האלה בלבד, ולכן הבעייתיות נותרה על כנה. מטרות המאמר הנוכחי הן להעלות לפני חוקרים ולפני העוסקים בהקניית החינוך הלשוני את הדיונים ואת התפיסות השונות של אנשי לשון בנוגע למהותו של הבינוני ולמהותם של צירופי הבינוני; לעמוד על דרכה של האקדמיה ללשון העברית בדיונים הנוגעים לסוגיה דקדוקית ולהחלטות בתחום הנורמטיבי; להעמיד על ההבדל בין המישור התחבירי למישור הסמנטי ועל ההבדל בין צירוף אטריבוטיבי (לוואי) ובין צירוף פועלי; ולבסוף - להציע פתרון כולל לצירופי בינוני המיוסד על ממצאים שעלו מביקורת צירופים כאלה במקרא ועל 'הרגל הלשון' בעברית בת-זמננו.

מילות מפתח: מישור סמנטי, מישור תחבירי, סמיכות, צירוף פועלי, צירוף שמני, צירופי בינוני.

מבוא

הבעיה

הבעיה בצירופים מסוג 'הולך רכיל', 'יוצא דופן', 'יושב ראש' היא אם לראות בקשר שבין שני איבריהם קשר אטריבוטיבי (לוואי) של סמיכות או קשר אובג'קטיבי, המשקף קשר בין פועל למשלימו (מושאים או תיאורים). הקושי נובע הן מתפיסת הבינוני כשם או כפועל הן מהעובדה שבצירופים, שבהם קיימת זהות מורפו-פונטית בבינוני נפרד ונסמך, אין לדעת אם המבנה הוא מבנה סמיכות או מבנה של פועל ומשלימו. שאלה נגזרת מכך היא כיצד ליצור את צורת היידוע ואת צורת הרבים של צירופים אלה: בדרך הסמיכות - האיש הולך הרכיל; (ה)אנשים הולכי (ה)רכיל? או בדרך של פועל ומשלימו - האיש ההולך רכיל; האנשים

ההולכים רכיל? כדי להבין את הבעייתיות הכרוכה בצירופים אלה ראוי לעמוד בקצרה על מהותו של הבינוני ועל התפיסות העיקריות הקשורות בו.

מהותו של הבינוני¹

המישור המורפו-פונולוגי

בהיבט המורפולוגי הבינוני נוהג כשם עצם או כשם תואר. הוא נושא נטיית מין-מספר (לדוגמה: הולך-הולכת-הולכים-הולכות; מפסיד-מפסידה-מפסידים-מפסידות); הוא עשוי לקבל תוספת של כינויי קניין (שונאי; קמין) [המשמשים במישור התחבירי בתפקיד לוואי (השונאים שלי) או מושא (השונאים אותי; הקמים עליך)];² וכן - תוספת של ה"א היידוע (ההולך). בצירוף סמיכות עשויים לחול בבינוני נסמך שינויים מורפו-פונולוגיים (לדוגמה: מורי דרך; מרימת גבה; עושי דברו; מפה רח).

המישור המורפו-סינטקטי

בקרב הבלשנים ההודו-אירופיים הבינוני נחשב לשם, לרוב שם הגזור מן הפועל. כדוגמה אפשר להביא את דעתו של יספרסן: "Participles are really a kind of adjectives formed from verbs" (Jespersen, 1924, p. 14). דעה זו משתקפת גם בתפיסתם של המדקדקים הערבים. הם מכנים את הבינוני הפועל - 'אָסַם אל-פֶּאעֶל' ('השם הפועל') ואת הבינוני הפועל - 'אָסַם אל-מֶפֶּעֶל' ('השם הפועל'). המונח 'אָסַם' מעיד על תפיסתם: הבינוני הוא שם, וליתר דיוק - הבינוני הוא התואר המובהק הגזור מן הפועל (Goldenberg, 2002; Wright, 1995).

לחוקרי העברית המקראית תפיסה דומה בנוגע לבינוני במקרא. גזניוס, למשל, משקף את הדעה שהבינוני נמצא בין שם העצם ובין הפועל וקרוב גם לשם התואר: בצורתו הוא שם עצם, אך כשמות תואר אינו יכול לציין זמן או דרך מוגדרים. עם זאת אופיו הפועלי מאפשר לציין משמעות של פעולה ופעילות (Gesenius, 1910, pp. 355-356). דעה דומה מצויה אצל ז'ואון: הבינוני הוא שם, והוא עשוי לשמש הן כשם עצם הן כשם תואר או כפועל בעל השלמות מושאיות (Joüon-Muraoka, 1991, pp. 414-418).

יש הקובעים את מהותו של הבינוני על פי משלימו - הימצאותם או העדרם. כך פרץ (1967), למשל, מבחין בין בינוני חסר משלימים ובין בינוני בתוספת משלימים. דעתו היא כי הבינוני

1 בסוגיית הבינוני עסקו רבים, למשל: אורנן, 1964, 1979; בנדויד, 1971, בנדויד ושי, 1974; ברמן, 1973; פרץ, 1967; רבין, תשל"א; רישיביץ, 2007; Goldenberg, 2002; Driver, 1892; Gesenius, 1910; Waltke & O'Connor, 1990.

2 כידוע, נטיית מין-מספר אופיינית לשמות תואר, ואילו לשמות העצם נטיית מספר בלבד, אלא אם כן הם שייכים לקטגוריית +חי (בני אדם ובעלי חיים). כינויי קניין מתוספים לשמות עצם - לנטיית שייכות, אך אותם הכינויים מתוספים בקטגוריות מורפולוגיות אחרות לנטיית גופים וכמשלימים להבעות שונות, כגון בפועל ('ראיתך', 'אָעֶשְׂךָ', 'רואיך', 'קמין') או במילות וכד' ('ישנה', 'אינך', 'לפניהם').

משמש כשם, בייחוד במקרא; אולם כאשר הוא מושלם על ידי מושא או תיאור פועל הוא משמש כפועל, ולפיכך עשוי לשמש בפסוקית זיקה עצמאית (=מועצמת), כגון "הנס מקול הפחד, יפול אל-הפחת, והעולה מתוך הפחת, ילכד בפח" (יש' כד, 18) (פרץ, 1967, עמ' 155). לעומתו, רבין (תשל"א, עמ' 5) מעדיף להדגיש כי "התנהגותו התחבירית של הבינוני במקרא היא התנהגות של שם עצם". זוהי גם דעתו של בנדויד (1971, עמ' 465-466, 670-667), המבחין בין הבינוני במקרא ובין זה שבלשון חכמים: בלשון המקרא דינו כדין שם לעומת לשון חכמים, שבה דינו כפועל (שם, עמ' 466).

בספרי הלימוד השונים המלמדים ניתוח תחבירי פורמלי - יש המציינים כי הבינוני משמש נשוא במשפט פועלי, אם אפשר להמירו בפועל מפורש [פועל נטוי בזמנים: עבר, עתיד ואף בדרך הציווי] (למשל, אגמון-פרוכטמן, תשמ"א, עמ' 19), ויש שאינם מציינים זאת במפורש, אך מן הדוגמאות והתרגילים אפשר להבין כי הבינוני עשוי לשמש נשוא במשפט פועלי, ולכן הוא 'פועלי'. כך, למשל, ברגר (1997) מציינת בעמ' 11 כי "נשוא פועלי... הוא פועל נטוי באחד הזמנים", ובעמ' 26 היא מביאה דוגמאות לנשוא פועלי בזמנים שונים, ובכללן המשפט "הוא מנגן היטב". בעמ' 9-10 היא מציינת כי: "צורות הבינוני (הווה) נמצאות על הגבול שבין משפט שמני לבין משפט פועלי", במשפטים כגון: "הוא מדריך טיולים. (משפט שמני)"; "המורה מדריך את הסטודנטים. (משפט פועלי)" (ההדגשות שלי, ע"ר).

מעניין הסברו של נהיר (תשל"ו, עמ' 12): "כשהנשוא מציין פעולה, הוא מובע על ידי פועל: בא אביב. חכמת אדם תאיר פניו. גש הלאה! גד כותב מכתב לאביו. כשהנשוא מציין את מהותו של הנשוא או את תכונתו או את מצבו, הוא מובע על ידי שם או על ידי פועל המציין הוויה: אבי איכר (שם-עצם). היום קצר (שם-תואר). אני ראשון (שם-מספר). המחברת שלי (שם גוף). לי (בהוראת 'שלי') הכסף. הכובע הולם אותו (פועל המציין הוויה)".

מדוגמאותיו ומהסבריו שבסוגריים אפשר להסיק כי לתפיסתו, צורת הבינוני 'הולם' מצטרפת לקטגוריה של נשוא שמני, וצורת הבינוני 'כותב' שייכת לקטגוריה של המשפט הפועלי, אף על פי שאינו מגדיר כך את סוגי המשפטים. מכאן שהבחנה בין 'פועליותו' ל'שמניותו' של הבינוני נקבעה אצלו על פי משמעותו של הבינוני. נהיר משקף גישה שהייתה נהוגה בעבר, שנשענה בעיקר על המישור הסמנטי ולא על המישור התחבירי ועל גישת הניתוח המבני.

לפי גישת הניתוח המבני (הסטרוקטורלי) - עקרון ההמרה הפרדיגמטית והמישור התחבירי הסינטגמטי יוכיחו ששתי צורות הבינוני - 'כותב' ו'הולם' - מתאימות לשמש בתפקיד נשוא פועלי, שכן שתיהן ניתנות להמרה בפועל מפורש: כותב < כתב-יכתוב, הולם < הלם-יהלום, ולשתיהן משלימים מושאיים (משלימי פועל).³

3 על הבלשנות המבנית ועל המונחים 'מישור פרדיגמטי' ו'מישור סינטגמטי', ראו Bloomfield, 1961; וכן ניר, 1989, עמ' 32-35.

תפקיד הבינוני כ'שמני' מצוין לעולם בספרי הלימוד כאשר הוא בתפקיד לוואי. צדקה, למשל, מביא את הדוגמה "הים הסוער" ל'לוואי תואר השם' (צדקה, 1989, עמ' 50, תרגיל 5, א).
בדקדוק הגנרטיבי - לפי תאוריות העוסקות במבני עומק ובמבני שטח ובגלגולים (טרנספורמציות) החלים בהם, הן הלוואים הן תיאורי המצב הם ביסודם פְּרָדִיקְטִים של משפטי עומק (על כך ראו, למשל, אורנן, 1979, עמ' 62, הערה 3; עמ' 134; אגמון-פרוכטמן, תשמ"א, עמ' 42; צדקה, 1981, בפרק הלוואי ובפרק נשוא המצב).⁵ לפיכך על פי הדקדוק הגנרטיבי - ממשפט מקור, כגון 'הילד בוכה', נוצרים משפטים שבהם 'בוכה' הוא נשוא (כדוגמת משפט המקור) או לוואי (כדוגמת 'האם הרגיעה את הילד הבוכה') או תיאור מצב (כדוגמת 'האם חזרה הביתה ומצאה את הילד בוכה').
מורכבותו של הבינוני מעלה אפוא כמה אפשרויות ניתוח בהיבטים המורפו-פונולוגיים, המורפו-סינטקטיים והסמנטיים. בעקבות זאת עולה השאלה כיצד לתפוס צירופים שבינוני בראשם - שמניים או פועליים? על כך אעמוד בפרקים הבאים.

מעמד התחבירי-סמנטי של צירופי בינוני

כדי לעמוד על ההיבטים התחביריים והסמנטיים של צירופי בינוני מן הסוג הנידון במאמר ועל הבעייתיות הנובעת מתפיסת הבינוני כשמני או כפועלי, אביא תחילה את ההחלטות של האקדמיה בשלושה צירופים בלבד: 'עורך דין', 'יושב ראש', 'יוצא דופן', ולאחר מכן - את דיוני האקדמיה שעסקו בשני הצירופים - 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' - ואת תפיסותיהם של אנשי לשון אחרים בסוגיה זו. לבסוף אעמוד על התובנות העולות מן הדיונים ומהדעות השונות, ואציע פתרון כולל לצירופי הבינוני.

החלטות האקדמיה ללשון העברית בנוגע לצירופים: 'עורך דין', 'יושב ראש', 'יוצא דופן'

האקדמיה ללשון העברית עסקה בשלושה צירופים אלה בלבד, ובתוך כך, אגב אורחא, הוזכרו צירופים אחרים, כפי שנוכל ללמוד מן המובא להלן.

עורך דין

כיצד מיידעים את הצירוף 'עורך דין'? מקומה המתבקש של ה"א הידיעה הוא כבכל צירוף סמיכות לפני הרכיב השני: **עורך הדין**, בדיוק כמו בצירופים: רופא השיניים, דוברת

4 המונח 'תואר השם' הוא מונח שצדקה נוקט. המונח המקובל באקדמיה ללשון ובקרב אנשי לשון אחרים הוא 'שם תואר'.

5 נוסף על מראי המקום שהובאו לעיל, אפשר לראות הרחבה על דקדוק גנרטיבי אצל חן ודרור (1976); על משפטי הרקע של צירופים שמניים - אצל אורנן (1964); ובפרק המבוא אצל בורוכובסקי-בר אבא (2001) אפשר למצוא סקירה תמציתית על אודות הפרדת מישורים בניתוח תחבירי ומבחר ביבליוגרפי בנושא זה.

המשרד, אוצר התערוכה, מנהלת הלשכה, מדריך התיירים, מבקרת המדינה. עם זאת בעבר היו שהתירו (ואף המליצו) ליידע את הצירוף בראשו: העורך דין (כנראה בהשראת התפקיד הפועלי של המילה 'עורך' בפיוט הנאמר בימים הנוראים: "לאל עורך דין/ לבוחן לבבות ביום דין/ לגולה עמקות בדין/ לדובר מישרים ביום דין").⁶ כיוון שהמבנה של הצירוף ברבים הוא מבנה סמיכות מובהק - 'עורכי דין', וביידוע 'עורכי הדין' - אנחנו ממליצים על יידוע הצירוף כצירוף סמיכות: עורך הדין. בדרך זו נשמרת עקיבות בתפיסת הצירוף בכל הטייתו (מתוך אתר האקדמיה ללשון העברית. ההדגשות שלי, ע"ר).⁷

יושב ראש ויוצא דופן

צירופי בינוני, כגון 'יושב ראש', 'יוצא דופן' - שהם צירוף של פועל ותיאור פועל (יושב בראש, יוצא מן הדופן) - אפשר לראותם גם כצירוף סמיכות. לפי זה אפשר לומר: 'היושב ראש' וגם 'הראש', 'היוצא דופן' וגם 'יוצא הדופן'; 'יושבים ראש' וגם 'יושבי ראש', 'יוצאים דופן' וגם 'יוצאי דופן'; 'היושבים ראש' וגם 'יושבי הראש', 'היוצאים דופן' וגם 'יוצאי הדופן' (זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, התשנ"ח, עמ' 13, סעיף 3.3 [ישיבות ריז, רכד]. ההדגשות שלי, ע"ר).

החלטות אלה של האקדמיה ללשון העברית מעידות על בעייתיות שנוטרה בעינה. בצירוף 'עורך דין' יש המלצה בלבד והיא - להעדיף את דרך הסמיכות, ואילו בצירופים 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' יש קביעה והיא - האפשרות לנקוט את שתי הדרכים, אך משתיהן דרך הסמיכות מומלצת פחות. לא זו אף זו, קביעות האקדמיה לא באו אלא ללמדנו כיצד ליידע ולקבוע שלושה צירופים אלה בלבד, ונשאלת השאלה מה בנוגע לצירופים דומים? האם באנלוגיה ל'יוצא דופן' ו'יושב ראש' ננקוט את שתי הדרכים גם בצירופי בינוני אחרים, כשהם במעמד מועצם או במעמד לוואי? לדוגמה: האיש המוליך שולל? או האיש מוליך השולל?; האנשים המוליכים שולל? או האנשים מוליכי השולל?; הסרט הצובט לב? או הסרט צובט הלב?; הסרטים הצובטים לב? או הסרטים צובטי הלב?; האיש השומר מצוות? או האיש שומר המצוות? האנשים השומרים מצוות? או האנשים שומרי המצוות?; ה' הבוחן כליות ולב? או ה' בוחן הכליות והלב? כדי לענות על שאלה זו אעמוד תחילה על התפיסות השונות הנוגעות לצירופים אלה.

6 על השתלשלות הביטוי 'עורך דין' מארכי הדיינים (=ראשי הדיינים, השופטים), ראו באתר האקדמיה ללשון העברית, איגרת לתלמיד מס' 2: <http://hebrew-academy.huji.ac.il>.

7 http://hebrew-academy.huji.ac.il/sheelot_teshuvot/Pages/16091001.aspx נדלה בתאריך 25.1.11.

חילוקי דעות

המעקב אחר דיוני האקדמיה ללשון העברית ודעות אנשי לשון אחרים בנוגע לסוגיה הנידונה מעלה מבוכה המעידה על אי-הסכמה, כפי שאראה להלן.

אבא בנדויד בספרו **לשון מקרא ולשון חכמים** (1971, עמ' 668) מביא דוגמאות מלשון המקרא. אלה חלק מהדוגמאות (כולן ממִשְׁלֵי. בספרו הן אינן מנוקדות. ההדגשות במקור):

מִכְסָּה שְׁנָאָה שְׁפִתֵי-שֶׁקֶר וּמוֹצֵא דְבָהּ הוּא כְּסִיל (משלי י, 18).
 בָּרַב דְּבָרִים לֹא יִחְדַּל פֶּשַׁע וְחֹשֶׁךְ שְׁפִתָיו מִשְׁכִּיל (משלי י, 19).
 הוֹלֵךְ רְכִיל מְגַלֶּה-סוּד וְנֶאֱמַן-רוּחַ מְכֹסֶה דְבָר (משלי יא, 13).
 עֲבַד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע-לֶחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֶסֶר-לֵב (משלי יב, 11).
 נֶצֶר פִּיּוֹ שֹׁמֵר נִפְשׁוֹ פֹשֵׁק שְׁפִתָיו מִחֲתָה-לוֹ (משלי יג, 3).
 שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נִפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו > יומת < ימות (משלי יט, 16).
 גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר אֵין פֶּשַׁע חָבַר הוּא לְאִישׁ מְשֻׁחֵית (משלי כח, 24).

בנדויד מציין ש"חיסור ה הידיעה במקרא 'נראה' כסגנון של סמיכות: שומר-מצוה, חושך-שפתיו וכיו"ב. 'נראה' ואינו כן. שכן כשם שהמקרא אומר 'חושך-שפתיו' בלי ה, והוא כעין סמיכות, כך הוא אומר: וחושך מיושר (משלי יא 24) - ואין זו סמיכות [...] (שם, עמ' 670).

בנדויד מביא דוגמאות אלה כדי להראות את סגנון המקרא המחסר את היידוע ("כדין נסמך") כנגד לשון חכמים המפרידה ומיידעת (בנדויד, 1971, סעיף תנו, תנט, עמ' 667-670).⁸ סגנון זה מעיד על תפיסתו את הבינוני הפועל: "במקרא דינו כדין שם, ובלשון חכמים - כדין פועל" (שם, ס' פג, עמ' 466).⁹

קרוב לוודאי שבעקבות דעות אלה שלו, בספרו **מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה** (1974, עמ' 168) בנדויד מנחה לנקוט בצירופים שבינוני פועל בראשם את הדרך הזו:

צירופים בלתי מיוזעים יבואו בסמיכות, למשל: סטודנטים דוברי-צרפתית, מדינות דוברות-ערבית, מדינות מפיקות-נפט, צעדים מרחיקי-לכת, אישיות יוצאת-דופן, נהג ורוכב-אופנוע, הולך-רגל, הולכי-רגל, ילדים טעוני-טיפוח, משפחות מרובות-ילדים.¹⁰

8 דוגמאות לסגנון המשנה: "המכסה את הדם צריך ברכה לעצמו" (תוס' 116); "המוציא שם רע לוקה ונותן..." (כת' מה) (בנדויד, 1971, עמ' 668).

9 ראוי לציין כי בדוגמאות שמביא בנדויד בעמ' 465-466, בס' פג תחת הכותרת 'סמיכות של בינוני פועל' מובאים צירופים שאפשר לזהותם על פי הניקוד בלבד כצירופי סמיכות, כגון 'בוזה דרְכָיו' או ככאלה שאינם סמיכות, כגון 'מְכֹסֶה שְׁנָאָה'. בצירופים אחרים אין אפשרות לקבוע על פי ניקודם וצורתם אם סמיכות הם אם לאו, כגון 'הולך רכיל', 'שומר מצוה' (לאלה אתייחס בהמשך ואציע פתרון). בעמ' 668 מובאים חלק מהצירופים שבסעיף פג וצירופים נוספים. על כולם הוא טוען שאינם סמיכות, אלא נראים כך.

10 שתי הדוגמאות האחרונות פותחות בבינוני סביל, אף על פי שהן באות תחת הכותרת 'בינוני פועל'.

לעומת זאת, "אם רוצים ביידוע, צריך לבטל את הסמיכות": ההולך ברגל, ההולכים ברגל, הסטודנטים הדוברים צרפתית, המדינות הדוברות ערבית, האיטיות היוצאת דופן, המדינות המפיקות נפט, הצעדים המרחיקים לכת, הנהג והרוכב על/ באופנוע, הילדים הטעונים טיפוח, המשפחות המרובות (ב)ילדים. בנדויד מציין כי תפקיד הה"א הוא כתפקיד 'ש': 'האיטיות היוצאת דופן' (כמו: שיוצאת דופן). מכאן שלתפיסתו, ביידוע יש לנקוט דרך של פסוקית זיקה שלפניה ה"א.

אל הצירופים 'יושב ראש' ו'עורך דין' הוא מתייחס בנפרד. את הצירוף 'יושב ראש', לדעתו, יש ליידע בראשו. נימוקו קצר: "היושב ראש (=היושב בראש); היושבים ראש (=היושבים בראש), כמו 'ההולך בטח', 'ההולכים בטח'. כך בדוגמאות, כגון "בריטניה וצרפת הן היושבות ראש בנעדה"; "אתמול נועדו שנית היושבים ראש בנעדה". לעומת זאת, את הצירוף 'עורך דין' אפשר ליידע, לדעתו, בשתי צורות: "העורך דין או עורך הדין (=את הדין), כמו 'עורך העיתון'" (שם, עמ' 168). בנדויד אינו מנמק מדוע, לדעתו, הצירוף 'העורך דין' גם הוא תקין, ומדוע את הצירוף 'יושב ראש' יש ליידע בדרך אחת בלבד - 'היושב ראש'. נוסף על כך, אין הוא מסביר מדוע בצירופים דומים, שמשלימים אדוורביאלי, יש לנקוט את דרך הסמיכות בלבד - כאשר אינם מיודעים (כגון 'הולך-רגל', 'רוכב-אופנוע', 'יוצאת-דופן'), אולם ביידוע תהיה ה"א בראשם והסמיכות מתבטלת (כגון 'ההולך ברגל', 'ההולכים ברגל', 'הרוכב על/ באופנוע', 'היוצאת דופן', ולא: *הולך הרגל, *הולכי הרגל וכד').

כך גם כאשר לצירופים שהפועל שלהם מצריך מושא ישיר. כאשר אינם מיודעים, הוא ממליץ על נקיטת דרך הסמיכות (כגון 'סטודנטים דוברי-צרפתית', 'מדינות מפיקות-נפט', לעומת צירופים מיודעים (כגון 'הסטודנטים הדוברים צרפתית', 'המדינות המפיקות נפט', ולא: *הסטודנטים דוברי הצרפתית', *המדינות מפיקות הנפט'), ואינו מנמק (שם, עמ' 168). תפיסתו של בנדויד בנוגע לבינוני בעל משלימים אדוורביאליים (ומושאיים) קרובה לתפיסתו של דוד ילין, ואולי אף הושפעה ממנה. כבר בשנת תרפ"ג (1923) הביע ילין את דעתו על 'יושב ראש' בזו הלשון:

ברבות בימינו היושבים ראש באסיפות ובחברות, רב גם השמוש בשם "יושב-ראש" בספרותנו הנוכחית ובדבורנו, ופעמים רבות הוא צריך לבוא בה"א הידיעה. איפה לשים ה"א זו?

כנראה, דנו רבים גזרה שוה מן השמות (הכלליים או הפרטיים) המרכבים הרכבת-סמיכות, כגון: בית-ספר, ספר-תורה, בית-לחם, אבי-עזר, וישמו גם פה את ה"א הידיעה לפני השם השני, ואמרו "יושב-הראש", "יושבי-הראש", כאמרנו: בית-הספר, אבי-העזרי. זה נראה כעברית מצחצחה יותר, אך שכחו, כי פה אין לפנינו הרכבת-סמיכות (יושב של ראש), כי אם בינוני ואחריו שם שני הבא במקום תואר הפועל לאופן או למקום הישיבה, כי "יושב-ראש" הוראתו: איש היושב בראש הקרואים או החברים, אחרי כי שמוש זה מוצאו בכלל מהפסוק: "אבחר דרכם ואשב ראש" (איוב, כ"ט, כ"ה), ששם בודאי זוהי

הוראתו. ובכן, בבוא שם זה בה"א הידיעה, עלינו לשימה לפני הבינוני ולאמר: **היושב-ראש, לאמר: היושב בראש, היושבים-ראש** (מתוך 'לעקר נטוע', שפתנו, תרפ"ג (1923)). חלק מן ההדגשות במקור וחלקן שלי, ע"ר.¹¹ מדבריו אלה של ילין אפשר להבין מהי תפיסתו באשר לסמיכות בכלל ולצירופי בינוני בפרט. דומה שלפי ילין, הסמיכות מציינת משמעות של שייכות: "פה אין לפנינו הרכבת-סמיכות (יושב של ראש)", בניגוד לצירוף שבו השם השני "בא במקום תואר הפועל [...] כי 'יושב-ראש' הוראתו: איש היושב בראש הקרואים או החברים".

דיוני האקדמיה ללשון העברית בנוגע לשני הצירופים - 'יושב ראש' ו'יוצא דופן'
דיונים אלה מחדדים את חילוקי הדעות באשר לתפיסת צירופי הבינוני. הם מכונסים בזיכרונות האקדמיה ללשון העברית (התשנ"ח) בשתי ישיבות: ישיבה רי"ז (בתאריך 8.6.1994) וישיבה רכ"ד (בתאריך 29.5.1995). להלן הדעות העיקריות שעלו בנוגע לשני הצירופים 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' (ההדגשות שלי, ע"ר).
ישיבה רי"ז

ג' בירנבאום מציג את הבעיה ואת ההחלטה שהאקדמיה מתעתדת לאשרה: [...] אין אלה [=יושב ראש, יוצא דופן] צירופי סמיכות רגילים; אי אפשר לפרקם ולומר 'היושב של הראש'. השם השני מצמצם את תחולתו של הראשון, ומשמש מעין תואר הפועל: 'יושב בראש', 'יוצא דרך הדופן' או משהו מעין זה....

הוא מביא גם את דעתו של בנדויד, שהוצגה לעיל, הנוקט את היידוע בראש הצירוף ('היושב ראש'), ולא את דרך הסמיכות (*'יושב הראש'). לאחר מכן הוא מעלה את החלטות הוועדה ואת הבקשה לאישורן:

הוועדה באה להכשיר את שתי הדרכים: אפשר להתייחס אל צירופים אלה כאל צירוף סמיכות רגיל, ולהגיד 'יושב הראש' 'יוצא הדופן' [...]; ואפשר גם ליידעם בראשם ולומר 'היושב ראש', 'היוצא דופן' (זיכרונות האקדמיה, התשנ"ח, עמ' 167-168).

ג' גולדנברג: [...] אשר לצירופים מסוג 'יושב ראש': לא די לנו לומר שצורת היידוע היא 'היושב ראש' וברבים 'היושבים ראש'. מה נעשה בצורת הרבים הלא מיודעת של הצירוף הזה? האם נוכל לומר 'בישיבה הזאת יש שלושה יושבים ראש? האפשרות החלופית, צירוף סמיכות, נראה פה טבעי מאוד. הוא מתאים למבנה של העברית, ואינו יוצר שום מפלצת שאינה קיימת (שם, עמ' 169).

י' בלאו: אני חושב שההתנגדות לביטוי כמו 'יושבי ראש' היא חמורה יתר על המידה. הרי המרחב של הסמיכות הוא מרחב גדול מאוד. אם אני יכול לומר 'מקימי ההריסות', אני יכול

גם להגיד 'יושבי ראש', ואין כל רע בזה" (שם, עמ' 169). בישיבה חוזרת אמר בלאו בנוגע ליידוע: "אני מעדיף 'היושב ראש', אבל אינני רוצה לראות בזה החלטה" (שם, עמ' 327).

א' פורת: אני רוצה להסב את תשומת הלב להתנהגות הבינוני שאחריו שם. לפנים בישראל היה לנו סיפור של פרץ 'העושה נפלאות'. במהדורות אחרונות של משרד החינוך שינו את זה משום מה וכתבו 'עושה הנפלאות'. האמת היא שכשבאים ליידע צירוף סמיכות שהנסמך בו הוא הבינוני, כדאי לעיין שמא מוטב לבטל את הסמיכות וליידע לא בה"א הידיעה אלא בה"א הזיקה, כגון: 'שמעו הדבר הזה פרות הבשן... העשקות דלים הרצצות אביונים' (עמוס ד, א), כלומר כאילו נאמר 'שעושקות דלים' וכו'. גם בתפילת 'נשמת כל חי', כשמדובר על המיודע מכל מיודע אצל עם ישראל, הקב"ה, אומרים: 'המעורר ישנים והמקיץ נרדמים והסומך נופלים והזוקף כפופים' וכו'. ההתנהגות הזאת של העברית היא דגם לצירופים, כגון 'הארצות המפיקות נפט', 'הסטודנטים הדוברים צרפתית' [דוגמאות שמביא אבא בנדויד, וצוטטו לעיל במאמר זה מספרו מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה, עמ' 168] (שם, עמ' 169).

א' אבנר: אני מודה ומתוודה שמבחינת התחושה הצירוף 'יושב הראש' מפריע לי. אבל הצירוף 'יושב הכרובים' משכנע אותי שאסור לפסול את 'יושב הראש'. גם שם קיים בכוח המבנה 'יושב על הכרובים', ובכל זאת אנו מתייחסים לצירוף כאל צירוף סמיכות רגיל (שם, עמ' 171).

מ' אזר: מן הבחינה הדקדוקית ברור לגמרי שצירופים כגון 'יושב הראש', 'יושבי הראש' הם הצירופים התקניים הדקדוקיים ביותר שאני יכול להעלות על דעתי. כוחה של הסמיכות הוא בכך שהיא יכולה לבטל מיליות המשמשות להבעת היחס המיוחד שבין שני השמות [...] הסמיכות מאפשרת לומר 'הולכי רגל', ואיננו אומרים 'הולכים רגל'. לכן הביטוי הזקוק להסבר ולהצדקה הוא 'היושב ראש', ובוודאי 'היושבים ראש'; ואילו הצורות 'יושב הראש' ו'יושבי הראש' הן ברורות מאליהן. יושבי ראש הכנסת חוזרים ואומרים כל הזמן 'היושב ראש', ועל כן ראוי להתיר את דרך הצירוף הזאת; אבל כדאי לצמצם אותה עד כמה שאפשר. את הצירוף 'היוצא דופן' קשה לי יותר לקבל (שם, עמ' 171).

א' ייבין: 'ובעניין היוצא דופן' אין פה חידוש שלנו; העברית נתנה תמיד שתי אפשרויות; יש 'עורך דין', ויש במשנה 'אל תעש עצמך כעורכי הדיינים (אבות א, ח). זה אותו הדבר (שם, עמ' 172).

ג' בירנבאום עונה לו: "יש סברה חזקה שצריך להיות שם 'כאָרְכִי הדיינים', היינו כגדול שבדיינים [...] איש לא יאמר היום ש'עורכי דיינים' יכול להיות ריבוי תקני של 'עורך דין' (שם, עמ' 172).

כאמור, בהצבעה הסופית אישרה האקדמיה ללשון העברית לנקוט את שתי הדרכים בנוגע לשני הצירופים 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' בלבד (בדרך הסמיכות: יושב הראש, יוצא הדופן, יושבי ראש, יושבי הראש, יוצאי דופן, יוצאי הדופן; ובדרך שאינה סמיכות: היושב ראש, היושבים ראש; היוצא דופן, היוצאים דופן). ההצבעה לא הייתה פה אחד: הרוב הצביע בעד, שלושה הצביעו נגד, ואחד נמנע (שם, עמ' 174-175). עם זאת, למרות ההצבעה הסופית הוחלט על דיון חוזר (בישיבה רכ"ד, ב-29.5.1995) בעקבות ערעור של הסופרת שולמית הראבן שהעדיפה את הצירוף 'היושב ראש', ואלה דבריה:

אני מצטערת שהאדון אמציה פורת איננו נמצא כאן, כי הדברים ממש בווערים בו. אני לא אצליח להעביר אפילו את מחצית הבערה הזאת. הסיפור התחיל בזה שאחד מחברי הכנסת אמר יושב הראש, ושר אחד תיקן 'היושב ראש'. הם התערבו, שאלו את האקדמיה, והאקדמיה השיבה ששני השימושים נכונים. לי נראה שזו טענה לגליסטית. נכון שמבחינה לגלית אנחנו יכולים לומר ששני השימושים נכונים. עם זאת, יש מקום, לדעתי, שהאקדמיה תמליץ על אחד מהם. בשנים האחרונות הולכת לנו לאיבוד צורת שימוש עברית אופיינית המצויה בביטויים 'יוצא דופן', 'הולך קרי', 'פונה עורף'. כל אלה אינן מילות שיוך. הוא איננו פונה של העורף, אלא המילה באה לענות איך הוא פונה, באיזו צורה הוא פונה [...] איננו שומעים את הצורה 'השומר חינום' במקום 'שומר החינום' - הוא איננו שומר על החינום - שלא לדבר על 'המנהג עולמו', 'המעורר ישנים', 'המשיח אילמים' וכיוצא בו. צורת שימוש יפהפייה הולכת לאיבוד לגמרי, וכדאי לשמר אותה. אינני רואה סיבה לשנות מן הנוהג הקיים זה חמישים שנה ויותר לומר: 'אדוני היושב ראש, כנסת נכבדה'. מדוע עלינו להעניק לגיטימציה שווה לשתי צורות הביטוי, כאשר השנייה, לדעתי, יש בה כדי לשבש ויש בה כדי להרוס צורה קיימת? (שם, עמ' 323-324. ההדגשות שלי, ע"ר).

בעקבות דבריה של הראבן עלו שוב חילוקי הדעות הדומים לאלה שצוינו לעיל, וההחלטה לנקוט את שתי האפשרויות נותרה על כנה (שם, עמ' 323-328). בהחלטה הוסיפו את המילית 'גם' לאפשרות ליצור משני צירופים אלה סמיכות. מניסוח אחרון זה אפשר להסיק כי האקדמיה העדיפה את הדרך שאיננה סמיכות ('היושב ראש', 'היוצא דופן') על פני הסמיכות, אך לא שללה אותה.

דיון ותובנות

הדעות של אנשי הדקדוק והחוקרים בנוגע לצירופים הנידונים מעוררות בעיות מספר. ארכז כאן את העיקריות שבהן ואת התובנות והמסקנות העולות מהן.

א. כפי שציינתי בפתח המאמר, בצורות בינוני שאין חלים בהן שינויים מורפו-פונולוגיים בנסמך, אין אפשרות לזהות את המבנה התחבירי - צירוף סמיכות או צירוף שאינו סמיכות. הכוונה לצירופים, כגון 'הולך רכיל', 'הולך רגל', 'הולכת רגל', 'הולכות רגל', 'שומר(ת) מצווה', 'שומרות מצווה', 'יושב(ת) שבעה', 'יושבות שבעה'. זאת לעומת צורות שחלים בהן שינויים

בנסמך כנגד הנפרד, כגון צורת הנקבה המסתיימת ב-ה: 'מדריכה תיירים' לעומת 'מדריכת תיירים'; צורת הרבים -ים: 'יושבים שבעה' לעומת 'יושבי שבעה', 'שומרים מצוות' לעומת 'שומרי מצוות'; וכן כאשר מיידעים את האיבר הראשון או השני בצירוף: 'היושב ראש', 'היושבים ראש', 'היושבות ראש' או 'יושב הראש', 'יושבות הראש' וכיוצא בהן.

ב. לתפיסתו של בנדויד (1974, עמ' 168), צירופים בלתי-מיודעים יבואו בסמיכות, למשל: הולך-רגל, הולכי-רגל, סטודנטים דוברי-צרפתית, מדינות דוברות-ערבית, מדינות מפיקות-נפט, צעדים מרחיקי-לכת, אישיות יוצאת-דופן; אולם כאשר הם מיודעים יש לנקוט בהם דרך של פסוקית זיקה (בלשונו: "אם רוצים ביידוע, צריך לבטל את הסמיכות"), למשל: ההולך ברגל, ההולכים ברגל, הסטודנטים הדוברים צרפתית, המדינות הדוברות ערבית, האישיות היוצאת דופן. לעומתם את הצירוף 'יושב ראש', לדעתו, יש ליידע בראשו בלבד (היושב ראש; היושבים ראש; היושבות ראש בוועדה), ונימוקו: "היושב ראש, כמו ההולך בטה, ההולכים בטה" (שם, עמ' 168).

לעניין הצירוף האחרון אעיר, כי בבדיקה שערכתי בצירופי בינוני במקרא לא נמצא צירוף 'הולך בטה' בבינוני, אלא צירוף של פועל בעתיד שאחריו תיאור (היקרות אחת): 'הולך בתם ילך בטה ומעקש דרכיו יודע' (משלי י, 9). דומה שבנדויד נוקט את דרך היידוע בצירופי בינוני, כאשר משלימים הוא אדוורביאלי בפועל (כגון 'הולך בטה') או בכוח (כגון 'יושב (ב)ראש') או שלתפיסתו קיימת בעיה ליצור מהם פרפרזה המכילה את מילת היחס 'את' (*הדוברים [את] הצרפתית),¹² בניגוד למקרים שבהם אפשר ליצור פרפרזה כזו. אפשר להסיק זאת מקבלתו את שתי האפשרויות של 'עורך דין': 'העורך דין' וגם 'עורך הדין'. והנימוק: "עורך הדין כמו עורך העיתון" (שם, עמ' 168). כמו כן, ייתכן שהוא מסתמך על תובנותיו בנוגע להבדל בין לשון מקרא ללשון חכמים (בנדויד, 1971, עמ' 667-670. הובאו לעיל).

ג. דיוני האקדמיה ללשון העברית נסבו על שלושה צירופים בלבד. בנוגע ל'עורך דין' יש המלצה ולא קביעה (להעדיף את מבנה הסמיכות, בניגוד לעבר, שבו הומלצו שני המבנים). במהלך הדיון על שני הצירופים 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' הועלו מנבכי זיכרונם של חברי האקדמיה דוגמאות ספורדיות, אך לא נערכה בדיקה של מדגם רחב היקף, שעל פיו יוכלו לקבוע קביעות כוללניות יותר, ולמעשה - כלל אחד שיכיל את כל צירופי הבינוני. נראה שהקביעות הסופיות נעשו, בסופו של דבר, בעיקר על פי הרגל הלשון ועל פי דעותיהם וניסיונם האישי, ולא הסתמכו על בחינות דקדוקיות בלבד.

ד. דומה שדעתו של בנדויד (1971, עמ' 668-670), שצירופים בלתי מיודעים, כגון 'עובד אדמתו', 'הולך רכיל', 'שומר מצווה', אינם צירופי סמיכות אלא "נראים" כסמיכות, היא גורפת למדי. חלק מן הדוגמאות שהוא מביא - לפי ניקודן הן צירופי סמיכות, כגון 'בוזה דרכיו' (משלי יט, 16), ולחלקן מצויות במקרא מקבילות דומות בסמיכות.

12 כאמור, בנדויד לא נימק את הסיבה לקביעתו, אלא הסתפק במתן דוגמאות.

להלן אציג כמה דוגמאות שלפי בנדויד אינן מהוות צירוף סמיכות, אך מבדיקה שערכתי בכל צירופי הבינוני במקרא (רישביץ, 2007, פרק 3) מצאתי, כי אפשר למצוא להן במקרא עצמו מקבילות דומות בסמיכות (לעתים באותו המעמד התחבירי). הדוגמאות בכוכבית הן של בנדויד, ואלה שבסוגריים מרובעים הן המקבילות הדומות - בסמיכות:

- *הוֹלֵךְ רְכִיל מְגַלֶּה-סוֹד וְנֶאֱמַן-רוּחַ מְכַסֶּה דָבָר (משלי יא, 13).
 [כָּלֶם סָרִי סוֹרְרִים הַלְכֵי רְכִיל ... כָּלֶם מְשַׁחֲתִים הָמָּה (ירמיהו ו, 28)].
 *עֲבַד אֲדָמְתוֹ יִשְׁבַּע-לָחֶם וּמְרַדֵּף רִיקִים חֶסֶר-לֵב (משלי יב, 11).
 [וְהָאֲלֹפִים וְהָעֵרִים עֲבָדֵי הָאֲדָמָה בְּלִיל חֶמֶץ יֹאכְלוּ (ישעיהו ל, 24)].
 *אֲרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוֹסֵר וְעוֹזֵב תּוֹכַחַת מִתְּעָה (משלי י, 17).
 [אֲשֶׁרִי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֶׂה צְדָקָה בְּכָל עֵת (תהלים קו, 3)].
 *גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר אֵין פֶּשַׁע חָבַר הוּא לְאִישׁ מְשַׁחֲתִית (משלי כח, 24).
 *וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמַת (שמות כא, 17).

[וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמַת (שמות כא, 15) (מבנה תחבירי זהה לשני המשפטים הקודמים. הניקוד צירה ב'מִכָּה' מציין נסמך)].

ה. אחדים מאנשי הלשון קבעו כי צירופים כדוגמת 'יושב ראש', 'יוצא דופן' אינם בבחינת צירופי סמיכות, משום שאינם מציינים שייכות ("אי אפשר לפרקם ולומר: היושב של הראש", אלא "השם השני משמש מעין תיאור פועל, כאילו חסרה שם מילת יחס: 'היושב בראש', 'היוצא מן הדופן'").

על כך ראוי להעיר כמה הערות:

(1) על פי תורה הדוגלת ביחסים תחביריים טהורים, ללא משמעויות לוואי, הסמיכות מציינת קשר תחבירי-פורמלי טהור בין 'נסמך' ל'סומך'. קשר זה הוא הנציג המובהק של היחס האטריבוטיבי (הלוואי) בשפות השמיות מבין שלושה יחסים דקדוקיים: היחס הפרדיקטיבי, היחס האטריבוטיבי והיחס האובג'קטיבי (גולדנברג, תשמ"ח, עמ' 17-16).¹³

(2) רבות נכתב על היחסים הדקדוקיים והסמנטיים הקשורים בצירופי סמיכות ובמקבילותיה בשפות שמיות ובשפות הודו-אירופיות ואחרות. לפי קשרים אלה, הסמיכות איננה מציינת משמעות של שייכות בלבד, אלא מגוון יחסים ומשמעויות (למשל: אורנון, 1964; אזור, תשמ"ה; ברמן, 1973; גולדנברג, תשמ"ח; צדקה, 1981; רישביץ, 2007; Goldenberg, 2002; Levi, 1978; Reif, 1968; 2007).¹⁴ ואכן, חלק מאנשי

13 על מהותה של הסמיכות בעברית ובשפות השמיות ועל הפניות ביבליוגרפיות נוספות, ראו רישביץ, 2007, עמ' 5-6.

14 סקירה ביבליוגרפית מקיפה על אודות היחסים הדקדוקיים-סמנטיים של צירופי סמיכות בעברית ובשפות אחרות מצויה אצל רישביץ (2007, פרק 1, מבוא).

האקדמיה ללשון העברית (כגון אורנן, אזר, בלאו, גולדנברג) ציינו זאת בדברים שהובאו לעיל (זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, התשנ"ח, עמ' 167-175, 323-328).
 (3) צירופי סמיכות שבינוני פועל בראשם נקראים גם Objective Genitive ('סמיכות מושאית'), משום שבתשתיתם משפטי רקע בעלי פרדיקט ומשלימיו. משלימיו עשויים להיות מושאים או תיאורים (התיאורים והמושאים שייכים ליחס האובג'קטיבי, ראו לעיל, סעיף (1)).

אביא דוגמאות מספר להמחשת הנאמר בסעיפים הקודמים:
 ממשפטי הרקע או מיחסות במבנה העומק - הפרדיקט עשוי להתגלגל לעמדת בינוני נסמך, ומשלימיו - לעמדת סומך. למשל: משפט רקע, כגון 'כותבים/כתבו את המכתב', עשוי להתגלגל למבנה של סמיכות ⇐ 'כותבי המכתב'; משפט רקע, כגון 'שוכנים במערות', עשוי להתגלגל למבנה של סמיכות ⇐ 'שוכני (ה)מערות'; משפט רקע, כגון 'אוכלים חינם', עשוי להתגלגל למבנה של סמיכות ⇐ 'אוכלי חינם'; 'המשכימים לקום' יתגלגלו למבנה סמיכות ⇐ 'משכימי קום' וכדומה.

ו. בבדיקת מבנים תחביריים דעתי היא כדעת הדוגלים ביחס תחבירי בטהרתו, ללא הישענות על משמעויות נלוות. רוצה לומר: יש להפריד לחלוטין בין המישור התחבירי למישור הסמנטי והפרגמטי. העובדה שברקעם של צירופים דוגמת 'יוצא דופן', 'יושב ראש' מצוי משלים בתפקיד אדוורביאלי ('יוצא מן הדופן' 'יושב בראש') - אין בה כדי לקבוע שהצירוף אינו צירוף סמיכות או להוות עילה למניעת השימוש במבנה סמיכות.

ז. בצירופי בינוני, שאין לדעת מצורתם את סוג היחס התחבירי שלהם (כגון 'הולך רכיל', 'שומר מצוות', 'שומרות מצוות', 'שודד בנקים', 'מדריך סטודנטים', 'דובר צרפתית', 'הולך רגל'), השימוש הקובע, לדעתי, הוא שימוש הלשון המצוי במקורות או השכיח בלשונו או מיודעים, כגון 'דוברי הצרפתית', 'הולך הרגל', 'הולכי הרגל', בצד מבנה פרוד, שאותו בלבד מציע בנדויד לעיל ('האנשים הדוברים צרפתית', 'ההולכים ברגל').

ח. ההוכחה לדבריי אלה עולה ממחקר שערכתי בכ-1,500 צירופי בינוני במקרא (רישביץ, 2007, עמ' 77-114). בדיקה זו העלתה כי צירופי בינוני רבים באים במבני סמיכות, שאפשר לשחזר מהם משפטי רקע המכילים פרדיקט ומשלימים אובג'קטיביים (הכוללים מושאים או תיאורים. ראו לעיל סעיף (3)). משפטים כגון אלה מצויים במקרא, כפי שנראה להלן בסעיף ט', בהשוואה בין צירופי סמיכות וצירופים מקבילים שאינם בסמיכות.

דוגמאות לצירופי סמיכות מסוג Objective Genitive:

בְּיוֹם אֲכַלְכֶם מִמָּנוּ וְנִפְקַחוּ עֵינֵיכֶם וְהֵייתֶם כְּאַלְהִים יְדְעֵי טוֹב וְרָע (בראשית ג, 5)
 [=היודעים טוב ורע].

וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל חֲתָנָיו **לְקַחֵי בְנֹתָיו** וַיֹּאמְרוּ... (בר' יט, 14) [= חתניו הלוקחים את בנותיו].

וַאֲמַר אֲעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֵנִי מִצְרַיִם... אֶל-אֶרֶץ **זְבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ** (שמות ג, 71) [= ארץ הזֶבֶה חלב ודבש].

בִּינוּ-נָא זֹאת **שִׁכְחֵי אֱלֹהֶ** פֶּן-אֶטְרֹף וְאִין מִצִּיל (תהלים נ, 22) [= השוכחים אלוה].
 לְאַבְרָהָם לְמִקְנֶה לְעֵינֵי בְנֵי-חַת בְּכָל **בְּאֵי שַׁעַר-עִירוֹ** (בראשית כג, 18) [= כל הבאים ל/ בשער עירו].

וְשָׁאַלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת **בֵּיתָהּ** כְּלֵי-כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב... (שמות ג, 22) [= מהגרה בביתה].
רַכְבֵּי אֶתְנוֹת צָחָרוֹת (שופטים ה, 10) [= (ה)רוכבים על אתונות צחורות].
 וְהִלַּל **כָּל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ** (ירמיה מז, 2) [= כל היושב בארץ].

וַיִּקְחוּ אִישׁ אֶת אֲנָשָׁיו **בְּאֵי הַשָּׁבֶת** עִם **יְצֵאֵי הַשָּׁבֶת** וַיָּבֵאוּ אֶל יְהוָה הַכֹּהֵן (מ"ב יא, 9) [הבאים בשבת; היוצאים בשבת].¹⁵

אִם-גִּנְבִים בָּאוּ-לָךְ אִם-**שׁוֹדְדֵי לֵילָה** אֵיךְ נִדְמִיתָה (עובדיה א, 5) [= (ה)שודדים בלילה].
 וַאֲמַרְתָּ אֲעֲלֶה עַל-אֶרֶץ פְּרָזוֹת אָבוֹא הַשְּׂקֵטִים **יִשְׁבִּי לְבַטַח** (יחזקאל לח, 11) [= היושבים ל בטח].¹⁶

ט. כך גם באשר להבדל העקרוני שניסו אחדים לקבוע בין צירופים בלתי-מיודעים לצירופים מיודעים ובין צירופים בעלי משלימים כנגד חסרי משלימים. מן הדוגמאות הבאות אפשר להיווכח כי צירופי בינוני בעלי משלימים עשויים לבוא במבנה סמיכות ובמבנה שאינו סמיכות. אשר להבדל ביידוע, אפשר להצביע על מגמה, אך לא על כללים חד-משמעיים, כפי שנוכל להסיק מן המובאות להלן.

צירופים חסרי גרעין

צירופי בינוני, המקבילים לפסוקיות זיקה אסינדטיות, נמצאו לרוב במבנה סמיכות, אך גם במבנה שאינו בסמיכות. מרביתם בלתי מיודעים ומצויים בדרך כלל בטקסטים המביעים משמעות גנרית (בספרות החוק והמשפט, הנבואה, החכמה ודומיהם).
 דוגמאות לצירופים במבנה סמיכות

הֲלֹא יָדְעוּ **כָּל פְּעֻלֵי אֹן אַכְלֵי עַמִּי** אֲכָלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא קָרָאוּ (תה' יד, 4).
 לֹא יֵשֵׁב בְּקֶרֶב בֵּיתִי **עֹשֶׂה רְמִיָּה** דְּבַר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנַגֵּד עֵינָי (תהלים קא, 7).
עֹשֶׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל עֲשׂוֹקִים (תהלים קג, 6).

15 מדובר במשמרות (כוהנים ולויים) ששמרו על בית המלך ובית המקדש והיו מתחלפות בשבת: אחת נכנסת (באי השבת) ואחת יוצאת (יוצאי השבת). וראו רש"י, רד"ק ורלב"ג למקומו.

16 על צירופי יחס ותוארי פועל הבאים בעמדת הסומך בלשון המקרא, ראו, למשל, Gesenius, 1910, p. 421, וכן חלוקה לפי מילות יחס וקטגוריות דקדוקיות אחרות, אצל רישביץ, 2007, עמ' 217-220.

ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת (ויקרא כד, 21).
ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן (דב' כז, 24).
 שוחט השור **מכה איש** זובח השׁה ערף כלב **מעלה מנחה** דם חזיר מזכיר לבנה מברך און
 גם המה בחרו בדרךיהם ובשקוציהם נפשם חפצה (יש' סו, 3).¹⁷
 שמעו דבר יהוה גוים והגידו באיים ממרחק ואמרו **מזרה ישראל** יקבצנו ושמרו כרעה
 עדרו (ירמיהו לא, 9).
שוא לכם משפמי קום מאחרי שבת אכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא (תה' קכז, 2).

דוגמאות לצירופים במבנה שאינו סמיכות צירופים בלתי מיוחדים

צירופי בינוני שאינם במבנה סמיכות ואינם מיוחדים נמצאו בהיקף קטן יותר מאשר צירופי
 הסמיכות שהובאו בדוגמאות הקודמות.

ארור עשה מלאכת יהוה רמיה וארור מנע חרב מדם (ירמיהו מח, 10).
ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה ואמר כל העם אמן (דב' כז, 19).
מכה עמים בעברה מפת בלתי סרה רדה באף גוים מרדף בלי חשך (יש' יד, 6).

צירופים מיוחדים

צירופי בינוני מיוחדים שאינם במבנה סמיכות, הפותחים פסוקים זיקה סינדטיות, נמצאו
 בהיקף גדול יותר מאשר הצירופים הבלתי-מיוחדים.

והשרף אתה יכבס בגדיו במים ורחץ בשרו במים וטמא עד הערב (במדבר יט, 8).
הנגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים (במדבר יט, 11).
הישבים בקברים ובנצורים ילינו **האכלים בשר החזיר** ופרק פגלים כליהם (יש'
 סה, 4).
האכלים למעדנים נשמו בחוצות האמנים עלי תולע חבקו אשפתות (איכה ד, 5).

צירופים בעלי מאזכר ידוע או בעלי גרעין

צירופים כאלה באים בתוספת ה"א הידוע (הזיקה) לפנייהם, אך מצויות גם גרסאות בלתי-
 מיוחדות, וזאת לצורך הגיוון שסופרי המקרא נוקטים בטקסטים חוזרים או דומים. מבנים אלה
 מופיעים בכל סוגי הטקסטים. אדגים מבנים מקבילים באמצעות הפעלים 'ישב' ו'אכל'.

דוגמאות במבנה פרוד מיוחד

וישבו ויבאו אל עין משפט הוא קדש ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמרי **הישב**
בחצצן תמר (בראשית יד, 7).

17 נראה שבפסוק זה מצויים צירופי בינוני נוספים בסמיכות, אך קשה לדעת מתיבות שאינן משתנות בנסמך,
 אם צירופי סמיכות הם אם לאו.

וַיִּשְׁמְעוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבָדָם וְלַמִּצְרִים הָאֲכָלִים אֶתוֹ לְבָדָם (בר' מג, 32).
ובל יאמר שְׁכֵן חֲלִיתִי הָעַם הַיֹּשֵׁב בְּהַ נְשֵׂא עֵוֹן (ישעיהו לג, 24).
וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יוֹסֵף לֹא יִמָּצָא לָנוּ הָהָר וּרְכָב בְּרִזְל בְּכָל הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ הָעֵמֶק לְאֲשֶׁר
בְּבֵית שָׁאן וּבְנוֹתֶיהָ וְלְאֲשֶׁר בְּעֵמֶק יִזְרְעֵאל (יהושע יז, 16).
וְעַתָּה שְׁמַעִי זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לְבֵטַח הָאֲמָרָה בְּלִבָּהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד (יש' מז, ח).
הַתִּיטְבִי מִנָּא אָמוֹן הַיֹּשֶׁבֶת בַּיָּאֲרִים מִיָּם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר חִיל יָם מִיָּם חוֹמָתָה (נחום ג, 8).

דוגמאות בסמיכות מיוחדת

וַיִּכּוּ אֶת הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צֶפֶת וַיִּחְרִימוּ אוֹתָהּ וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הָעִיר חֶרְמָה (שופטים א, 17).
וַיֹּשֶׁב הָאֲשֵׁרִי בְּקֶרֶב הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ כִּי לֹא הוֹרִישוּ (שופטים א, 32).
יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֹשֵׁב הַכְּרָבִים אֲתָהּ הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְךָ לְכָל מַמְלָכוֹת הָאֶרֶץ (יש' לז, 16).
וְאֲמַרְתָּ אֶעֱלֶה עַל אֶרֶץ פְּרָזוֹת אָבוֹא הַשְּׂקִטִּים יֹשְׁבֵי לְבֵטַח כְּלָם יֹשְׁבִים בְּאֵין חוֹמָה וּבְרִיחַ
וּדְלֵתִים אֵין לָהֶם (יחז' לח, 11).
וְעַתָּה שְׁלַח קִבֶּץ אֵלַי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל... וְאֵת נְבִיאֵי הַבַּעַל אַרְבַּע מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים וּנְבִיאֵי
הָאֲשֵׁרָה אַרְבַּע מֵאוֹת אֲכָלֵי שְׁלַחן אֵיזָבֵל (מ"א יח, 19).

מסקנות

הדוגמאות מן הטקסט המקראי מלמדות כי צירופים שבינוני בראשם עשויים לבוא בשני מבנים: מבנה סמיכות ומבנה שאינו סמיכות. כך מצאנו משפטים, כגון "הַכְּנַעֲנִי הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ הָעֵמֶק", אך גם "הַכְּנַעֲנִי יֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ"; "הַיּוֹשֶׁבֶת לְבֵטַח", אך גם "יֹשְׁבֵי לְבֵטַח". בטקסטים המציינים משמעות גנרית הנטייה היא לצירופי סמיכות בלתי-מיוחדים, במיוחד כאשר חסר גרעין לפני הצירוף (צירוף מועצם), אך אפשר למצוא גם צירופים מיוחדים במבנה המכיל בינוני נפרד בתוספת משלים (מושא או תיאור). כך מצאנו משפטים, כגון "אֲכָלֵי שְׁלַחן אֵיזָבֵל", אך גם "הָאֲכָלִים בְּשֵׁר הַחֲזִיר"; "אָרוֹר מְכָה רַעְהוּ בְּסִתְר", אך גם "אָרוֹר עֲשֵׂה מְלֹאכֶת יְהוָה רְמִיָּה", "מְכָה עַמִּים בְּעֵבְרָה מִכַּת בְּלִתֵי סָרָה". ייתכן שבשל ריבוי הפסוקים שבהם צירופי בינוני בלתי-מיוחדים בטקסטים גנריים באים בדרך הסמיכות, קבע בנדויד (1974) את קביעתו כי בצירוף בלתי-מיוחד יש ליצור צירופי סמיכות: "דוברי צרפתית", בניגוד לצירופים מיוחדים (המצויים כך בלשון חכמים): "הדוברים צרפתית". עם זאת, מן הדוגמאות שהבאתי לעיל מן המקרא ומן ההתלבטויות והדעות השונות שעלו מדיוני האקדמיה ובקרב אנשי לשון אחרים, נמצאנו למדים שאין לקבוע קביעות חד-משמעיות לדרך זו או זו.

הצעה לכלל צירופי הבינוני (הפְעִיל)

האקדמיה ללשון העברית החליטה לא בפה מלא ולא בלב שלם החלטה בנוגע לשני צירופי בינוני בלבד: 'יושב ראש' ו'יוצא דופן'. בהם שתי הדרכים מותרות - דרך הסמיכות ודרך שאינה סמיכות. לאור הממצאים שהבאתי מהמקרא ולנוכח הדעות המגוונות שעלו בדיוני האקדמיה על אודות שני הצירופים - נראה לי נכון להתיר שימוש כפול בכל צירופי הבינוני מן הסוג הנידון ולהשאיר בידי דוברי השפה את ההעדפה לאחד מן המבנים. באחדים דרך הסמיכות תישמע 'צורמת', ובאחרים תישמע 'צורמת' הדרך השנייה, ולעתים שתי הדרכים תישמענה תקינות. כדי לסבר את האוזן אביא כמה הדגמות, ואציב כוכבית בצירופים שנשמעים לי בלתי-תקינים או 'צורמים'.¹⁸ ההשערה שלי היא שבצירופים אידיומטיים, שדרגת המילון (לקסיקליזציה) בהם גבוהה, ה'א בראש הצירוף ביחיד תהיה טבעית (ומכאן החשש של האקדמיה שתהליך זה, שהחל גם בצירופים, כגון 'הבית ספר', 'הבית חולים', יתרחש במהירות רבה יותר; אך האם הדרך להימנע מלקבוע כלל - טובה יותר?). כמו כן תשפיע גם דרגת השמניות או הפועליות של הבינוני. לעומת זאת, בצורת הרבים המיודעת - אחת משתי הדרכים תהיה מועדפת, ובכל צירוף דרך אחרת 'תישמע' טובה מחברתה - לפי הרגל הלשון והאוזן. מן הדוגמאות שאביא כאן להדגמה אפשר יהיה להיווכח שאין אחידות בנוהג הלשון ובתחושה הלשונית העכשווית בכלל צירופי הבינוני:

- האישי היושב שבעה או *האישי יושב השבעה, האנשים היושבים שבעה או *האנשים יושבי (ה)שבעה, לעומת צירוף חסר גרעין (=צירוף מועצם): יושבי השבעה קמו מאבלם.
- האישי היושב בטל או *האישי יושב הבטל, האנשים היושבים בטל, ובצירוף חסר גרעין: *יושב הבטל אינו עושה דבר; *יושבי הבטל אינם עובדים.
- האישי ההולך רכיל או *האישי הולך הרכיל, האנשים ההולכים רכיל, האנשים הולכי הרכיל, ובצירוף חסר גרעין: הולכי רכיל ייענשו.
- האישי המוליך שולל או האישי מוליך השולל, האנשים המוליכים שולל, ובצירוף חסר גרעין: מוליכי השולל נחשפו.
- *הסרט הצובט לב או הסרט צובט הלב, *הסרטים הצובטים לב, הסרטים צובטי הלב.
- האישי השומר מצוות או האישי שומר המצוות, האנשים השומרים מצוות או האנשים שומרי המצוות, ובצירוף חסר גרעין: שומרי (ה)מצוות אינם נוסעים בשבת.
- ה' הבוחן כליות ולב או *ה' בוחן הכליות והלב, האנשים הבוחנים כליות ולב, *האנשים בוחני הכליות והלב, לעומת: בוחן הנהיגה בוחני הנהיגה - כמקצוע.
- האישי החובב תרבות או האישי חובב התרבות, האנשים החובבים תרבות, בצירוף ללא גרעין: חובבי (ה)תרבות מיהרו למוזאון.

18 צורמים בשלב זה. ייתכן שבעוד שנים מספר יחולו שינויים לכיוון זה או אחר, כנהוג בלשון חיה שבה תהליכים חברתיים-תרבותיים-לשוניים מתרחשים במהירות רבה.

- האיש הדובר צרפתית או האיש דובר הצרפתית, האנשים הדוברים צרפתית, דוברי (ה) צרפתית.
 - *האיש ההולך רגל [הנכון: ההולך ברגל] הולך הרגל, *האנשים ההולכים רגל [הנכון: ההולכים ברגל]; ללא גרעין: הולכי (ה) רגל.
 - האיש הדובר אמת, האיש דובר האמת, האנשים (ה) דוברים אמת, ללא גרעין: דוברי (ה) אמת הם המוערכים יותר.
- וכך גם בנוגע לצירופים רבים אחרים. לעתים שני המבנים אפשריים, ולעתים אחד מהם. בחלקם נוכל להבחין בבידול משמעות, ובחלקם לא יהיה הבדל.¹⁹

דוגמאות

אובד עצות, אוכל-קש/סרטים (בסלנג), גונב דעת, זולג דמעות, בולס שקמים, חובקת בן, חובק זרועות עולם, חוטב עצים, חוסם עורקים, שואב מים, חולק כבוד, חומד לצון, חוצב להבות, חורץ משפט, חורץ לשון, חורק שיניים, חורש מזימות, כורה אוזן, כורה פחם, כורת ברית, כותש שום, לובש צורה, פושט צורה, לוחם צדק, לוטש יהלומים, לוטש עיניים, לוכד נחשים, מאחז עיניים, מגביר קול (מכשיר), מגדיר צמחים, מדריך תיירים, מלחך פנכה, מרעיף שבחים, משוגב נפש, משיא עצה, משחיר פנים, משנה מקום משנה מזל, מְשַׁרְךְ דרכו, עורך דין, פורץ מחשבים, קורא דרור, קורע לב, רואה חשבון, שוחר שלום, שובה לב/נפש/עין, מוצא חן, שופך דם, מְרַצָה עונש, שובת רֶעֶב.

כתנא דמסייע לדעתי אביא את דבריו של יהושע בלאו בעת הדיונים על אודות הציורף 'יושב ראש': "[...] לגופו של עניין אינני רואה פסול בהחלטה להתיר את שתי הצורות. אני עצמי אומר 'היושב ראש', אבל אינני רוצה שהאקדמיה תמליץ על צורה אחת. יחליט כל אחד כרצונו, יילחמו נא שתי הצורות זו בזו, ותתהווה לבסוף איזו צורה מוסכמת" (זיכרונות האקדמיה, התשנ"ח, עמ' 325).

סיכום

במאמר זה עמדתי על מהותו של הבינוני (שם או פועל) ועל צירופים שבינוני בראשם. האקדמיה ללשון העברית דנה בשני צירופים בלבד - 'יוצא דופן' ו'יושב ראש'. בהם היא התירה את השימוש בשני מבנים מקבילים: מבנה המקביל לפועל ומשלימו ומבנה סמיכות. נוסף על אלה היא ממליצה להעדיף את דרך הסמיכות בצירוף 'עורך דין'. במהלך הדיונים היו ששללו את דרך הסמיכות כי "היא אינה מציינת משמעות של שייכות: *היושב של הראש, *היוצא של הדופן", אלא משמעות של פועל ומשלימו התיאורי: "היושב בראש", "היוצא מן הדופן". טענות כגון אלה הועלו גם על ידי אנשי לשון אחרים. כנגדם, היו

19 בדיקת הבדלים סמנטיים פרגמטיים בין שני המבנים החלופיים היא נושא למחקר נוסף. במחקר זה ביקשתי להראות כי בחלק גדול מצירופי הבינוני אפשריים מבנים חלופיים, זאת בהסתמך על הממצאים מהמקרא ומנוהג הלשון בעברית בת-זמננו.

שהעדיפו את דרך הסמיכות בשני הצירופים או באחד מהם, או לא שללו אותה. זאת משום שהסמיכות איננה מציינת משמעות של שייכות בלבד, אלא מגוון של יחסים דקדוקיים ומשמעויות.

בסוגיה זו דעתי היא כדעת הדוגלים בהפרדה בין מבנים דקדוקיים ובין משמעויות נלוות. לפיכך אין כל חשיבות אם המשלים של הבינוני הוא מושא או תיאור. לפי תפיסה זו, מצירופים, כגון (ה)הולכים ברגל, (ה)רוכבים על סוסים, (ה)אוכלים בשר, (ה)דוברים צרפתית - אפשר ליצור צירופי סמיכות, ולדעתי (בניגוד לדעות אחרות, כגון זו של בנדויד) - הם יהיו מיודעים או לא-מיודעים: הולכי (ה)רגל, רוכבי (ה)סוסים, אוכלי (ה)בשר, דוברי (ה)צרפתית, אלא אם כן קיימת מניעה כלשהי ליצור כן.

בעקבות החלטת האקדמיה להתיר שני מבנים מקבילים בשני הצירופים 'יושב ראש' ו'יוצא דופן' נראה לי ראוי להתיר שימוש של שני מבנים מקבילים בכלל צירופי הבינוני, ודוברי הלשון ינקטו דרך זו או אחרת או את שתיהן. עיגון לדעתי זו מצוי בהתנהגות של צירופי בינוני במקרא. באותו סוג טקסט אפשר למצוא מבנים מקבילים - לעתים העדפה למבנה סמיכות ולעתים למבנה פרוד.

לבסוף, אף על פי שעיקרו של המאמר נסב על מהותו של הבינוני ועל צירופי בינוני, אפשר ללמוד מן הדיונים המובאים כאן על דרכה של האקדמיה ללשון העברית בקביעת החלטות דקדוקיות.

רשימת מקורות

אגמון-פרוכטמן, מ' (תשמ"א). **בנתיבי תחביר**. תל-אביב: מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור.

אורנן, ע' (1964). **הצירופים השמניים בלשון הספרות העברית החדשה**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים.

אורנן, ע' (1979). **המשפט הפשוט**. ירושלים: אקדמון.

אזר, מ' (תשמ"ה). מיון הסמיכויות. הוראה אקדמית של העברית בת-זמננו, א, 1-6.

אתר האקדמיה ללשון העברית (ינואר 2011, תאריך דלייה). <http://hebrew-terms.huji.ac.il>
 בורוכובסקי-בר אבא, א' (2001). הפועל - תחביר, משמעות ושימוש - עיון בעברית בת ימינו. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

בנדויד, א' (1971). **לשון מקרא ולשון חכמים**, 2. תל-אביב: דביר.

בנדויד, א' ושי, ה' (1974). **מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה**. ירושלים: רשות השידור - מרכז ההדרכה.

ברגר, א' (1997). **ידיעת הלשון - תחביר ושחבור (מהדורה מחודשת)** (לתלמידי בתי ספר תיכוניים ולנבחנים חיצוניים). תל-אביב: מודן.

ברמן (אהרונסון), ר' (1973). **השמות הפעליים בעברית החדשה**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים.

גולדנברג, ג' (תשמ"ח). יחסים תחביריים וטיפולוגיה בלשונות השמיות. עיונים בעקבות מפעלו של פולוצקי (עמ' 7-18). ירושלים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.
זיכרונות האקדמיה ללשון העברית מ"א-מ"ב-מ"ג (לשנים התשנ"ד-התשנ"ו) (התשנ"ח). ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
חן, מ' ודרור, ז' (1976). מבוא לדקדוק תצרוני עברי. תל-אביב: מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור.

ילין, ד' (תרפ"ג, 1923). על 'יושב ראש', בתוך 'לעקור נטוע'. שפתנו. נדלה מאתר האקדמיה ללשון העברית http://hebrew-academy.huji.ac.il/sheelot_teshuvot/Pages/16091002.aspx

נהיר, ש' (תשל"ו). עיקרי תורת המשפט. חיפה: בית הספר הריאלי העברי.
ניר, ר' (1989). מבוא לבלשנות, 1. תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
פרץ, י' (1967). משפט הזיקה בלשון העברית לכל תקופותיה. תל-אביב: דביר.
צדקה, י' (1981). תחביר העברית בימינו. ירושלים: קריית ספר.
צדקה, י' (1989). תחביר ושחבור (לחטיבה העליונה). תל-אביב: חורב.
רבין, ח' (תשל"א). תחביר לשון המקרא (ערך לפי הרצאות: ש' שקולניקוב). ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים (שכפול).

רישביץ, ע' (2007). צירופי סמיכות במקרא ומבניהם הפריפריסטיים: עיונים מורפויסיטיים וסמנטיים. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן.

Bloomfield, L. (1961[1933]). *Language*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

Driver, S. R. (1892). *Treatise on the use of tenses in Hebrew and some other syntactical questions* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Gesenius, W. (1910). In E. Kautzsch (Ed.), (Revised by A. E. Cowley). *Gesenius' Hebrew Grammar* (2nd ed.). Oxford: Clarendon Press.

Goldenberg, G. (2002). Two types of phrase adjectivization. In W. Arnold & H. Bobzin (Eds.). "*Sprich doch mit deinen Knechten aramäisch, wir verstehen es!*" - 60 Beiträge zur Semitistik, Festschrift für Otto Jastrow zum 60 Geburtstag (pp. 193-208). Wiesbaden: Harrassowitz verlag.

Jespersen, O. (1924). *The philosophy of grammar*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Joüon, P.S.J – Muraoka, T. (1991). *A Grammar of Biblical Hebrew*. (Translated and revised by T. Muraoka, Part three: Syntax.) Subsidia Biblica – 4/II. Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico.

Levi, J. (1978). *The syntax and semantics of complex nominals*. New York: Academic Press.

- Reif, J. A. (1968). *Construct state nominalizations in modern Hebrew* (Ph.D. Thesis). Ann Arbor, Michigan: University Microfilms.
- Waltke, B. K., & O'Connor, M. (1990). *An introduction to biblical Hebrew syntax*. Indiana: Eisenbrauns.
- Wright, W. (1955). *A grammar of the Arabic language, I, II*. Cambridge: Cambridge University Press.